

Freuds rekviem

TEKST:

Kim Larsen

PUBLISERT 1. juni 2007

Matthew von Unwerth | **Freud's Requiem. Mourning, Memory and the Invisible History of a Summer Walk** London: Continuum, 2006

Matthew von Unwerths bok *Freud's Requiem* er bygget opp rundt Freuds essay «On Transience» (1915). Dette var opprinnelig skrevet som et bidrag til *Das Land Goethes*, en antologi som skulle inneholde mer enn hundre andre korte bidrag, noen av dem skrevet av berømtheter som Albert Einstein, Arthur Schnitzler og Richard Strauss. Antologien var planlagt som en luksusutgave. Dens hensikt var delvis å fremme tyske kulturelle idealer som var utfordret under første verdenskrig, delvis å skaffe penger til tyske biblioteker. «On Transience» er et av Freuds kortere essays, på 4 ½ side, mindre enn tusen ord. Freud beskriver en fottur i et vakkert landskap sammen med «a taciturn friend and a young poet». Landskapet er sannsynligvis Dolomittene, et vakkert fjellandskap på grensen mellom Italia og Østerrike, hvor Freud hadde feriert tallrike ganger, blant annet sensommeren 1913. Den unge poeten, Freuds ledsager, er imidlertid ikke i stand til å glede seg over skjønnheten i landskapet, fordi han samtidig er seg bevisst at naturens vakkerhet er sørgelig temporær, med vinteren like om hjørnet. Denne temporaritet er karakteristisk for all menneskeskapt skjønnhet i kunsten, for «all the splendour that men have created or may create.» Også mennesket selv er underlagt den samme nådeløse forgjengelighet. Omgitt av skjønnheten synker poeten ned i melankolske grublerier.

Freuds «young but already famous poet» er identifisert som Rainer Maria Rilke (1875–1926) og hans «taciturn friend» er Lou Andreas-Salomé, «Frau Lou» (1861–1937). Var Freud enig i poetens anskuelse om at forgjengeligheten av all skjønnhet og vissheten om egen død gjorde skjønnheten verdiløs? Nei, tvert imot – det bare økte verdien:

Transience value is scarcity value in time. Limitation in the possibility of an enjoyment raises the value of the enjoyment. It was incomprehensible, I declared, that the thought of the transience of beauty should interfere with our joy in it. As regards the beauty of Nature, each time it is destroyed by winter it comes again next year, so that in relation to the length of our lives it can in fact be regarded as eternal. The beauty of the human form and face vanish for ever in the course of our lives, but their evanescence only lends them a fresh charm. A flower that blossoms only for a single night does not seem to us on that account less lovely. Nor can I understand any better why

the beauty and perfection of a work of art or of an intellectual achievement should lose its worth because of its temporal limitation (s. 216).

Freud analyserer sine venners mangel på glede over naturens forgjengelige skjønnhet som en «revolt in their minds against mourning». Han fremstiller her i kortversjon den analysen av sorgprosessen som er temaet for *Mourning and Melancholia* (1917).

Møtet mellom Freud, Rilke og Salomé fant ikke sted i Dolomittene à trois, men i en hotellobby i München sammen med psykoanalytikere samlet for å delta i den fjerde internasjonale psykoanalytiske kongress i 1913. «Frau Lou», som på dette tidspunkt var mer berømt enn Rilke og Freud, hadde året før oppsøkt Freud og ble raskt en deltaker på møtene i Wiens Psykoanalytiske Samfunn. Hun forble en nær venn av Freud og senere også en viktig person for Anna Freud frem til sin død i 1937. Rilke derimot møter Freud kun en gang til i løpet av sitt liv, ved et besøk hjemme hos Freud i 1915. Rilke hadde vurdert å begynne i psykoanalyse, men var hele tiden svært ambivalent, og fryktet at psykoanalysen ville korrigere hans personlighet med «red ink like a child's exercise in school», og at analytikeren i arbeidet med å «drive out the devils, ... may drive out the angels too» (s. 116). Salomé fraråder også sin tidligere elsker Rilke å begynne i analyse.

Freud beskriver møtet med Rilke i 1915 i et brev til nettopp «Frau Lou» og konkluderer med at intet vedvarende bånd («kein ewiger Bund») kunne dannes («flechten») med Rilke. Freuds ordvalg her har resonans opp mot Friedrich Schillers dikt *Das Lied von der Glocke*. Denne resonansen skjules på engelsk ved at «Bund» er oversatt med «alliance» i utgaven av korrespondansen mellom Freud og Lou Andreas-Salomé. Freuds språk og begrepsvalg gir ofte en resonans opp mot den klassiske litteraturen som han forutsetter at leseren får med seg uten at det påpekes eksplisitt. Den engelske oversettelsen kan i sin tur skjule denne forbindelsen. Det er spesielt Goethe, Shakespeare og Bibelen det er viktig å være oppmerksom på i så henseende.

Det er en tid etter Rilkes besøk i 1915 at Freud skriver «On Transience». Virkeligheten ser nå meget annerledes ut enn ved ferieturen i Dolomittene to år før. Første verdenskrig er brutt ut, Freuds sønner deltar i krigen, og Freud sitter og skriver i en iskald leilighet.

FAMØST: Lou Andreas-Salomé svinger pisken mot tospannet Paul Ree (til venstre) og Friedrich Nietzsche.

Freud's Requiem tar utgangspunkt i persongalleriet og problemstillingene fra «On Transience». Vi møter Rilke, Salomé og Freud på avgjørende øyeblikk i livet hvor de knytter an til temaer som forgjengelighet, kreativitet og sorg. Et kjernepunkt er hvordan livet kan ha mening og verdi i lys av den sikre forgjengeligheten som preger det, og at sorgen blir essensiell siden alt vi holder høyt, også vi selv, skal forsvinne. Vi får biografiske og psykologiske øyeblikksbilder av hovedpersonene når livene deres tangerer hverandre og hvor temaene fra «On Transience» står sentralt.

Forfatteren bringer inn andre viktige personer der dette er relevant. Lou Andreas-Salomé hadde et mye kommentert, men lite dokumentert og forstått, forhold til Nietzsche mer enn 30 år tidligere. Nietzsches berømte sitat fra *Also Sprach Zarathustra*, skrevet i første halvdel av 1880-årene, om å huske pisker når en går til kvinnen, kan betraktes som en reversal av det famøse bildet av Nietzsche og hans venn Paul Ree spent som trekkdyr foran en vogn. På vognen står Lou Andreas-Salomé, – med pisker i hånden! Dette bildet er tatt hos en profesjonell fotograf i Luzern i 1882. Nietzsche har på en forbløffende måte antesipert kjernepunkter i psykoanalysen. Freud var følgelig opptatt av å holde avstand til Nietzsche og hevdet (lite sannsynlig) ikke å kjenne til hans ideer.

Vi får også høre om Freuds avstandspregede og svært uskyldige ungdomsforelskelse i den 12 år gamle Gisela Fluss under et opphold i sin fødeby Freiburg sommeren 1875, og de følger dette får for Freuds kreativitet. I essayet «On Screen Memories» (1899) pretenderer Freud at det kliniske materialet han fremlegger, stammer fra en pasient: «a thirty-eightyear old man of university education.» Det har imidlertid lenge vært kjent at personen Freud omtaler, er ham selv. Freud illustrerer hvordan vi ubevisst reviderer vår personlige historie og husker tidligere hendelser i lys av nyere hendelser og nåtidige psykologiske behov: «For Freud the past is alive in the present; but the present also revives the past, breathes life into the old embers with each new breath.» (s. 78). Freud bruker nettopp omstendighetene rundt sin ungdomsforelskelse for å illustrere disse egenskapene ved hukommelsen.

Selve tittelen på Freuds korte essay, «Vergänglichkeit», gir resonans opp mot den berømte sluttlinsen i Goethes Faust: «Alles Vergangliche ist nur ein Gleichnis.» Von Unwerth skriver:

all transience is only a likeness – Goethe offers the reader a choice: Either life is an image – a mirage, shimmering and beautiful, but devoid of meaning – or it is a symbol – representing something else besides itself, imbued with meaning by a source beyond itself, by Nature maybe, or by God ... [These words] portray a human existence that is fragile and fleeting, its true essence shrouded in mystery or perhaps absent altogether, and whose certainty lies in the limit imposed on it by death, and yet which is still «led on», driven somehow to perpetuate its living in spite of all (s. 99–100).

Boken omtaler også Freuds egen død ved eutanasi i London i 1939. Freud fikk konstatert kreft i kjeven, sannsynligvis som følge av sin eksessive og langvarige sigarrøyking, allerede i 1923, og hadde gjennomgått mange operasjoner. Freud var nå avhengig av en smertefull protese i kjeven som også gjorde at talen hans ble snøvlete og utydelig. Lukten fra nekrosene var slik at Freuds kjære hunder ikke lenger ville være i nærheten av ham. Forfatteren analyserer Freuds ordvalg når han informerer sin lege, Max Schur, om at han ønsker å dø: «Das hat keinen Sinn mehr»:

Sinn is one of those dense words, especially common in German, that stand ambiguously for many things at once. It can mean soul, mind, sense, interpretation, taste, essence, and meaning – an ambitious failure of a word that tries to capture the unnamable essence of human being. As well as any word, *Sinn* embodies the «scarcity value in time» that Freud spoke of in «On Transcience» – the balance struck between the blind desire to live and the painfulness of existence. At the end of that essay, Freud wrote of our human ability to replace what we have lost, as long as we are young and healthy. A fighter to the end, Freud understood when the fight no longer had meaning (s.190).

Mye av litteraturen om Freud de siste 25 årene har befunnet seg i spennet mellom en mild mistenkeliggjøring og et intellektuelt stormangrep. Det er derfor befriende med en forfatter som tar utgangspunkt i en empatisk innlevelsesposisjon i forhold til Freud. Boken *Freud's Requiem* er levende skrevet og beveger seg lett og elegant mellom fundamentale problemstillinger i kunsten og livet, illustrert med de tre hovedpersonenes møte med dem og med hverandre. Noen skjemmende faktafeil trekker riktignok noe ned, men de kan likevel ikke forhindre at dette er en av de mest engasjerende Freud-bøker på lenge.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 44, nummer 6, 2007, side 788-789

TEKST:

Kim Larsen, psykologspesialist, Sykehuset Østfold og Nasjonalt senter for selvmordsforskning og forebygging